

ALTAY TÜRKLERİNİN ATASÖZLERİNDE AT

Ibrahim DİLER

Milletler hayat tecrübelerinden doğan, nesilden nesile aktarılmak suretiyle hafızalarda asırlar boyu yaşayabilen ve o milletin din, tabiat, eşya... karşısındaki bakış açısını yansıtan anonim edebiyat ürünlerinin en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz atasözleridir.

Bütün Türk topluluklarının hem hayatında hem de edebiyatlarında atın mühim bir yeri vardır. Bilhassa sözlü edebiyatımıza ait eserlerin hemen hemen hepsinde at neredeyse kahramanla aynılaşmıştır. O, zenginliğin, gücün, dostluğun ve sadakatin sembolü olmuştur. Bu vasıflarıyla Türk kültüründe at, kahramanın ölümine kadar hatta mezarında dahi onun yanındadır. "Uzun asırlar Türklerin ıktisadî, askerî, içtimai ve dîni hayatlarına karışan atın diğer canlı veya cansızlar arasında bir takım hayat prensiplerine vesile olması kadar tabii bir şey olamaz."

Sözlü Türk edebiyatının muhtelif türlerinde atın basen olağanüstü güçlere (uçan, konuşan, sahibine yol göstererek akıl veren...) sahip olması, bazen de kahramana Tanrı tarafından gönderilmiş olması hasebiyle ona bir nevi kudsiyet atfedilmiştir. "Ak-Han ve Atın Taycı" adlı Altay masalındaki kahramanın atıyla Battal Gasi'nin atı tanrı tarafından gönderilmiştir." Bu durum kahramanla birlikte ata da ilahî bir kimlik kazandırmaktadır.

Halk şirimisinde "At yigidin öz kardeşi" mırasıyla ifadesini bulan insan, at ilişkisi Altay destanlarında şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

*Tüşte bolso hanadım Gecede hanadım,
Tünde bolso nökörim Gündüzde ise arhadapım.*

Ayrıca Altay destanlarında kahraman, önce erd'ine (kutsal) sıfatıyla nitelenen atıyla ve eşiyile tanıtılmaktadır. Mesela Altay Türklerinin Er-Samur destanında kahramanın ba-

baş Ak-Bokö ve kahraman Er-Samır şöyle tanıtılır:

<i>Ayrı-teyri üç määsiti</i>	<i>Ayrı ayrı üç böynüzlü</i>
<i>Ak-bora atka mingen</i>	<i>Ak-bora ata binen</i>
<i>Ak-Bokö boatur kişi</i>	<i>Ak-Bokö bühader kişi</i>
<i>Ermen-pepen abakayla</i>	<i>Ermen-pepen eşiyile</i>
<i>Enğilä, omır t'urıap t'attı.</i>	<i>Huzurlu, rahat yaşadı.</i>
<i>Azragan uulı bolso</i>	<i>Besleyenği eğin olsa</i>
<i>Altın-Tana abakayla</i>	<i>Altın-Tana eşli</i>
<i>Ak-Sarı atka mingen</i>	<i>Ak-Sarı ata binen</i>
<i>Er-Samur dep uul bolgon</i>	<i>Er-Samur adlı eşli oldu.</i>

Altay Türkçesinde atla ilgili birçok kelime mevcuttur. Hemen her cins ve renk atın bir ismi vardır. Verdiğimiz şu örnekler Altay Türk kültüründe atın önemini göstermektedir. Kaltar at (karayağız at), kara kaltar at (koyu renkli kayayağız at), kara-küren at (koyu kestane renkli at), kara kilin at (kara parlak tüylü at), kara-çağır at (kara benekli at) t'eren at (al renkli at), t'eren çağır at (al benekli at), t'asincen at (türkek at), t'ajıg at (terleyen, çabuk yorulan at), t'elişkir at (iyi hoşan at), t'orgo at (rahvan at), t'ugürük at (süratli at), oy at (kır at), ölä at (alaca at), artalagan at (iğdiş edilmiş at) sular at (kolay dizginlenen at) çalıg at (akış, aşkın at), attan at (en iyi at), ortagay at (terbiye edilmiş vahşi at), bekem at (güçlü at) saaragay at (zayıf at)...

Altay Türklerinin "kep söa" veya "ukaa söa" dedikleri atasözlerinde de atın mühim bir yeri vardır. Bu atasözlerinin birçoğunda at tabiatla iç içe yaşayan insanın hayatının bir parçası olması ve insana yakınlığı dolayısıyla "kişi" veya "er" kelimeleriyle birlikte kullanılmaktadır. Ragıp Hulusi Özdem'in Radloff'tan Türkiye Türkçesine aktardığı elli bir atasözünün beş tanesi atla ilgilidir. Bunlardan üç tanesi bizim tesbit edebildiklerimiz arasında da mevcuttur.